

Geliş Tarihi:

23.03.2022

Kabul Tarihi:

25.05.2022

Yayımlanma Tarihi:

15.06.2022

Kaynakça Gösterimi: Yaşar, N., & Asal, U. Y. (2022). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte modernleşmede yaşanan değişim ve süreklilikler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 605-629. doi: 10.46928/iticusbe.1092174

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞTE MODERNLEŞMEDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİKLER¹

Tez

Nezihe Yaşar

Sorumlu Yazar (Correspondence)

nezihe.yasar.21@gmail.com

Uğur Yasin Asal

İstanbul Ticaret Üniversitesi

uyasal@ticaret.edu.tr

Nezihe Yaşar, İstanbul Ticaret Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde tezli yüksek lisans programında eğitim görmektedir.

Uğur Yasin Asal, İstanbul Ticaret Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde Doç. Dr. olarak hizmet vermektedir.

¹ Bu çalışma, Doç. Dr. Uğur Yasin Asal danışmanlığında Nezihe Yaşar tarafından yürütülen "Türkiye'nin Modernleşme Sürecine İlişkin Olarak Şerif Mardin ve Niyazi Berkes'in Görüşlerinin Karşılaştırılması" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞTE MODERNLEŞMEDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİKLER

Nezihe Yaşar
nezihe.yasar.21@gmail.com
Uğur Yasin Asal
uyasal@ticaret.edu.tr

Özet

Osmanlı modernleşme süreci, askeri alandaki zayıflıkların fark edilmesiyle devleti kurtarma temelinde bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Askeri alanda başlayan reformlar, Tanzimat döneminde siyasal ve hukuki alanları kapsamı bakımından modern Türkiye'nin ortaya çıkmasında önemli bir aşamayı ifade eder. Tanzimat döneminden Meşrutiyet dönemlerine geçişle birlikte modernleşme çabaları padişahın ve devlet adamlarının bireysel etkisinden çıkarak; bu reformların Osmanlı aydın sınıfı tarafından talep edilmesi ile Osmanlı devletinde idari, siyasi ve toplumsal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri sürecinden, Cumhuriyet dönemine kadar olan süreçte reform hareketleri askeri, idari ve siyasi alanlarda gerçekleşmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşu ile çağdaş esaslara dayalı bütünsel anlamda gerçekleşen ilk modernleşme hareketi meydana gelmiştir.

Amaç: Çalışmanın amacı, Osmanlı modernleşme sürecinden Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketine geçişte politik değişim ve toplumsal sürekliliklerin ifade edilmesidir.

Yöntem: Çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan literatür taraması ile Osmanlı-Türk modernleşme aşamaları karşılaştırmalı analiz çerçevesinde ele alınmıştır.

Bulgular: Osmanlı-Türk modernleşme aşamaları kapsamında incelenen çalışmada, Osmanlı modernleşme sürecinden Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketine geçişin bütünsel bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiği görülmüştür. Bu doğrultuda çalışmada Osmanlı modernleşme sürecinin, modern Türkiye'nin kuruluşuna siyasal, idari ve toplumsal alanlardaki etkileri incelenmiş ve Osmanlı reform hareketlerinin bir taraftan Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketini etkilerken bir taraftan da modern Türkiye Cumhuriyeti'ni ortaya çıkaran koşulları hazırlaması bakımından önemli bir politik süreci ifade ettiği saptanmıştır.

Özgünlük: Osmanlı modernleşme süreci, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu etkilemesi bakımından önemli bir araştırma alanına sahiptir. Bu çalışma, Osmanlı modernleşme aşamalarının ele alınarak, Cumhuriyet dönemine geçişte ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışındaki etkilerinin değişim ve süreklilik bağlamında değerlendirilmesi açısından literatüre katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kavramlar: Osmanlı İmparatorluğu, Reform Hareketleri, Modernleşme, Cumhuriyet Dönemi

JEL Sınıflandırması: A12, B15

CHANGES AND CONTINUATIONS IN MODERNIZATION IN THE TRANSITION FROM THE OTTOMAN TO THE REPUBLIC

Abstract

The Ottoman modernization process emerged as a tool on the basis saving the state, with the realization of the weaknesses in the military field. Reforms that started in the military field represent an important stage in the emergence of modern Turkey in terms of covering the political and legal fields during the Tanzimat period. With the transition from the Tanzimat period to the Constitutional Era, the modernization efforts brought about administrative, political and social transformations in the Ottoman state, as it was demanded by the Ottoman intellectual class, out of the individual influence of the sultan and statesmen. Reform movements took place in the military, administrative and political fields in the period from the Tanzimat and Constitutional Monarchy periods to the Republican period. With the establishment of the Republic, the first modernization movement based on contemporary principles took place in a holistic sense.

Purpose: The aim of the study is to express the political change and social continuities in the transition from the Ottoman modernization process to the Republican period modernization movement.

Method: In line with the aim of the study, the literature review and the Ottoman-Turkish modernization stages were discussed within the framework of comparative analysis.

Findings: In the study, which was examined within the scope of the Ottoman-Turkish modernization stages, it was seen that the transition from the Ottoman modernization process to the Republican period modernization movement should be evaluated with a holistic approach. In this direction, in this study, the effects of the Ottoman modernization process on the establishment of modern Turkey in political, administrative and social fields were examined and it was determined that the Ottoman reform movements, on the one hand, influenced the modernization movement of the Republican period, and on the other hand, it expressed an important process in terms of preparing the conditions that created the modern Turkish Republic.

Originality: The Ottoman modernization process has an important research area in terms of influencing the establishment of the modern Turkish Republic. This study will contribute to the literature in terms of evaluating the Ottoman modernization stages in the context of change and continuity in the transition to the Republican period and the effects of the emergence of the modern Turkish Republic.

Keywords: Ottoman Empire, Reform Movements, Modernization, Republican Era

JEL Classification: A12, B15

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda on sekizinci yüzyılda başlayan ancak gerçek anlamda on dokuzuncu yüzyılda gelişen reform hareketlerinde temel amaç, devleti kurtarma ve savunma ihtiyacıdır. Osmanlı devletinin gerileme döneminde askeri başarısızlıklar devlet otoritesini zayıflatırken, merkezi yönetimin güç kaybetmesine sebep olmuştur. Osmanlı'da Tanzimat'la başlayan, Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemleriyle devam eden modernleşme çabaları, Cumhuriyetin ilanı ile sonuçlanmıştır (Ateş, 2010, s. 47). Cumhuriyetin kuruluşuyla siyasal, kültürel ve toplumsal düzende köklü değişimler meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun geç döneminde devleti kurtarma esasına bağlı başlayan modernleşme süreci, teokrasiye dayalı geleneksel Osmanlı yönetim sisteminde bir araç olarak ortaya çıkarken, Cumhuriyet'in ilanı ile ulusal egemenliğe dayalı, bütünsel bir çağdaşlaşma modeli temel amaç olarak ortaya çıkmıştır.

Birinci Meşrutiyet döneminde parlamentonun ilanı ve Osmanlı'nın ilk yazılı anayasası olan Kanuni Esasi'nin kabulü, Türk modernleşme sürecindeki önemli bir dönüm noktası olurken, Birinci Meşrutiyet dönemi reformları, Cumhuriyet dönemi inkılaplarını hazırlayan süreci başlatmıştır. Osmanlı modernleşme süreci içinde İkinci Meşrutiyet döneminde gerçekleşen reformlar, Cumhuriyet'in inşa sürecini ve çağdaşlaşma hareketini etkilemesi bakımından Osmanlı Türk modernleşmesinde önemli bir süreci ifade eder. İkinci Meşrutiyet dönemi siyasal ve toplumsal açıdan Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışını hazırlayan bir dönem olarak da nitelendirilebilir (Karpaz, 2020, s. 87). Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından modern bir devlet yapısı kurma amacıyla iki yüz yılı kapsayan modernleşme hareketleri, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde çağdaşlaşma temelinde ele alınarak yeni bir boyut kazanmıştır (Tunaya, 2016, s. 89).

Saltanata dayalı Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından, ulusal egemenliğe dayalı Cumhuriyet rejiminin ilanı ile modernleşme sürecinde radikal bir değişim yaşanmıştır. Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketi ile ulusal birliğe dayanan ve laiklik temelinde inşa edilen modern Türkiye Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketi çağdaşlaşmayı esas alarak çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hedefiyle siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda devlet ve toplumu bir arada ele alan bütünsel bir çağdaşlaşma modeli izlenmesi sebebiyle, modernleşme sürecinde önemli bir aşamayı ifade eder.

Bu çalışma, Osmanlı devletinde merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla devlet tarafından başlatılan ve devleti kurtarma temelinde gelişen reform hareketlerini analiz etmektedir. Bu doğrultuda makalede, Osmanlı modernleşme süreci devamlılık tezinde ele alınarak Tanzimat, Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde gerçekleşen reform hareketlerinin, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkmasındaki etkilerinin Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketine giden süreçteki etkilerinin değerlendirilmesi sorusuna yanıt aranacaktır. Makalenin ilerleyen bölümlerinde, Osmanlı modernleşme sürecinin modern Türkiye'nin kuruluşuna siyasal, toplumsal ve idari alanlardaki etkilerinin analizi sunulmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda makalede; Osmanlı reform hareketini,

Cumhuriyet çağdaşlaşma hareketinden ayıran farklar ve benzerliklerin analizine yönelik sorulara yanıt aranacaktır. Makalede bu doğrultuda yöntem olarak literatür taraması yapılarak, Osmanlı modernleşme aşamaları ve erken dönem Cumhuriyet çağdaşlaşma hareketi, devamlılık ve değişim esasına bağlı olarak tarihsel bir süreç dahilinde değerlendirilmiştir.

MODERNLEŞME

Modernleşme kavramı, geleneğe dayalı toplumsal ve siyasal değerlerin yerine modern ölçütlerin geçiş sürecini ifade eder. Modernleşme süreci tarihsel olarak incelendiğinde Rönesans'ın ardından 17. ve 18. yüzyılları kapsayan Aydınlanma Çağı ile başladığı kabul edilmektedir. 19. yüzyılda pozitivist bilim anlayışı ve sanayi devriminin ortaya çıkışı ise Batı'nın ekonomik gücünün artmasına yol açmıştır. Bu noktada modernleşme kavramı; yeni bir bilim anlayışı, yeni bir siyasal düzen ve yeni bir iktisadi düşünce yapısını ortaya koyarak Batı toplumlarının yaşadıkları doğal bir süreci tanımlamaktadır. Modern olanın Batı dışı toplumlar tarafından talep edilmesiyle modernleşme kavramı ortaya çıkmıştır (Çetin, 2019, s. 12-13).

Aydınlanma hareketiyle doğrudan ilişkili olan modernleşme kavramını bütün yönleriyle betimleyebilecek bir tanımlamayı olanaksız gören J.W. School, bilimsel bilgiyi kabul etmekte ve modernleşmenin mevcut bilimsel bilginin toplumsal yaşamın tüm alanlarına ve etkinliklerine egemen kılınması olduğunu öne sürmektedir (Canatan, 1995, s. 35). İnsan aklını ön plana çıkaran Aydınlanma hareketine bağlı oluşan modernleşme kavramı Kellner'in tanımlamasıyla, hepsi birden modern dünyayı meydana getiren bireyselleşme, sekülerleşme, endüstrileşme, kentleşme, bürokratikleşme ve rasyonelleşme süreçlerini kapsayan bir terimdir (Urhan, 2019, s. 139). Modernleşme kavramı, Comte'un pozitivist sosyolojisinde, Marx'ın tarih anlayışının bazı boyutlarında ve Weber'in ussallık nosyonunun belirli yorumlarında görebileceğimiz geleneksel toplumdan, modern topluma geçişte tarihsel gelişmenin modern ve evrensel aklın ortaya çıkış süreci olarak görülmektedir (Kahraman ve Keyman, 2019, s. 77-78). Modernleşme kavramını; modernlik, modernleşmiş ve modernleşen toplumlar olarak değerlendiren Smith ise modernleşmiş ve modernleşen toplumların evrensel kabul edilen modern değerleri içselleştirdikçe modernleştirdiklerini savunur. Bu süreçte değişimin devrimci bir nitelik taşıdığını belirten Smith, geleneksellikten modernliğe geçişte yaşanan toplumsal dönüşümün elit bir azınlığın devrimci geleneği temsil ettiğini belirtmektedir (Smith, 1996, s. 87-90).

Klasik düşünürlerin, toplumsal değişmeyi Batı merkezli bir toplumsal olgu olarak ele almaları sebebiyle batılılaşma kavramının tek yönlü, doğrusal bir perspektifle değerlendirilmesi eleştirilere sebep olmuştur. Bu bağlamda Daniel Lerner, modernleşmeyi Batılılaşmayla özdeş görmekte, S.N. Eisenstadt ise modernleşmeyi Batı Avrupa'da geliştirilmiş olan toplumsal, siyasal ve ekonomik bir gelişme süreci olarak tanımlamıştır. Batılılaşma kavramı, Batı Avrupa'da yaşanan tarihsel süreçlerin meydana getirdiği bir kavram olmasının yanı sıra Batılılaşma kavramının Batı dışında yaşanan modernleşme süreçlerini ifade etmedeki sınırlılığı ve modernleşme kavramının anlamsal açıdan

kapsayıcılığı, batılılaşma ve modernleşme kavramları arasındaki ayrışmanın sebebi olarak gösterilebilir (Solmaz, 2011, s. 42-43).

Batı dışı modernleşmenin tarihi, Charles Taylor'ın "kendime ve bana mahsus varoluş biçimine karşı dürüst olma ideali", olarak tanımladığı modern birey oluşturulmadan uygulanan modernizasyon ile şekillenmektedir. Batı dışı modernleşme açısından modernleşme ile bireycilik arasındaki ayrılma devlet merkezli modernleşme çabalarının sadece politik olanla sınırlandırılmadan, modernleşmeyi kültürel tanımlama alanlarına yerleştirerek bir araç haline gelmektedir. Norbert Elias'ın tanımlamasıyla modernleşme, Batı'nın üstünlük bilincini ifade eder ve Batılı yaşam tarzını modernleşmiş olanın taşıyıcısı olarak empoze eder. Bu noktada Türk modernleşmesi, Bourdieu'nün tabiriyle "habitus" düzeyinde etkili olan, geleneksel düzen içindeki Osmanlı'dan, Batılı Türk'e doğru evrilen bir medeniyet değişimi olarak yorumlanabilir (Göle, 2019, s. 70).

Partha Chaterjee modernleşme kavramını, Batı'ya karşı Batı terimleriyle gerçekleşen bir süreç olarak değerlendirir. Modernleşme sürecini toplumların kendilerine özgü tarihleri kapsamında modernleşme istemine dönüşme süreci ise Vattimo'nun terimiyle "objektif tarihe" dönüştürülmesi noktasında Batı terimleriyle ulus devlet ekseninde yeniden kurulmasıdır. Bu bağlamda Türk modernleşme süreci, siyasal bir sömürge süreci yaşamadan, imparatorluktan ulus devlete geçişinde önemli bir örnek oluşturmaktadır (Kahraman ve Keyman, 2019, s. 74).

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN MODERNLEŞME SÜRECİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde gerçekleşen askeri yenilgiler ve toprak kayıpları devletin otoritesini zayıflatırken, askeri başarısızlıklar idari yönetimin zayıflamasına sebep olmuştur. Batı'daki siyasal gelişmelerin ve ekonomik kalkınmanın gerisinde kalan Osmanlı için modernleşme ilk aşamada, askeri alanda yaşanan yenilgilerin sebebini Batı'nın sahip olduğu modern teknik üstünlükte görülmesiyle bu alanda başlamıştır (Ülken, 2019, s. 5-12). Bu doğrultuda Avrupa modeline göre eğitim veren modern askeri okullar kurularak, modern askeri teknikleri kullanabilen yetkin askeri personel oluşturulması amaçlanmıştır (Findley, 2019, s. 33). Ancak 3. Selim dönemine kadar yapılan askeri reformlar yapısal çözülmeyi engellemede etkisiz kalmış, Osmanlı'da esas anlamda modernleşme süreci 3. Selim reformları ile başlamıştır (Akşin, 2009, s. 23).

Osmanlı modernleşme sürecinde 3. Selim dönemi Avrupa örnek alınarak reformlar gerçekleştirilmesini amaçlaması bakımından önemlidir. 3. Selim döneminde Avrupa devletleri ile ilişkiler geliştirilerek Avrupa başkentlerinde diplomatik elçilikler açılmaya başlanmıştır (Findley, 2019, s. 34). 3. Selim dönemi reform hareketleri ile askeri ve iktisadi alanlarda köklü yenilikler başlamıştır. 3. Selim, reformlara karşı çıkan Yeniçerilere karşı yeni düzen anlamına gelen Nizamı Cedid ordusunu kurmuştur (Tazegül, 2005, s. 70-71). 3. Selim, Nizamı Cedid olarak adlandırılan reform uygulamaları ile mevcut orduyu modern devletin gerekliliklerine uygun olarak yenileyerek, Osmanlı'nın askeri alanda etkin bir duruma gelmesini amaçlarken aynı zamanda idari ve mali

alanlarda düzenlemeler ile devletin merkezi otoritesini güçlendirmeyi hedeflemiştir (Zürcher, 2018, s. 38-39).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 3. Selim döneminde başlayan ve 2. Mahmud döneminde devam eden Avrupa'yı model alarak başlatılan reform hareketleri bizzat devlet tarafından başlatılmıştır (Karpas, 2020, s. 15). 2. Mahmud, 3. Selim'in amaçladığı reform uygulamalarını yeniden ele alarak, devletin gerilemesini durdurmak amacıyla köklü reform uygulamalarını başlatmıştır. (Tazegül, 2005, s. 73). Osmanlı modernleşme süreci içinde 2. Mahmud'un modern bir bürokrasi oluşturarak bürokratik örgütlenmeyi ve devletin yapısını güçlendirme politikası, Osmanlı reform hareketlerinin izleyeceği yolu belirlemiştir (Zürcher, 2018, s. 56).

2. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasının ardından gerçekleştirmeyi amaçladığı köklü reformları uygulamıştır. 2. Mahmud'un merkezileşme politikasına dayalı reform uygulamaları on dokuzuncu yüzyıl reformcularının takip edeceği yolu belirlemesi açısından önemlidir (Lewis, 2020, s. 112). Osmanlı modernleşme sürecinde 2. Mahmud'un devlet otoritesini güçlendirmeye yönelik politikası, Avrupa'nın örnek alınarak reformların uygulanması bakımından Tanzimat dönemi modernleşme hareketlerine zemin hazırlamıştır (Kona, 2005, s. 85).

TANZİMAT DÖNEMİ REFORMLARI

Osmanlı modernleşme sürecinde Tanzimat dönemi reformları esas itibariyle zayıflayan devlet otoritesini güçlendirmenin bir aracı olarak ortaya çıkmıştır (İnalçık ve Seyitdanlıoğlu, 2006, s. 350). Osmanlı'da askeri alanda başlayan reform hareketleri, Tanzimat ile siyasi ve hukuki bir görünüm kazanmıştır. Tanzimat reform hareketlerinin belirli bir ilke dâhilinde uygulanmasını sağlayarak, Osmanlı devleti içinde yaşayan bütün tebaanın eşitliğini ilan ederken aynı zamanda reform hareketleri ile devletin geçirdiği değişime bağlı olarak Osmanlı'da yeni bir devlet zihniyetini ifade eder (Ülken, 2019, s. 27). Bu yönüyle Tanzimat, modernleşme hareketinin askeri alanla sınırlandırılmadan, idari ve siyasi alanlarda da reform düzenlemelerini amaçlaması açısından Osmanlı modernleşme sürecinde bir başlangıç noktasıdır (Duda, 1989, s. 57). Tanzimat, Avrupa'nın model alınarak askeri reform, mali sorunları çözme, yönetim düzeninde yenilik fikirlerinin aşaması bağlamında çeşitli politik uygulama ve yeniliklerin başlangıç noktasını ifade eder (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2019, s. 22-23).

Tanzimat döneminde gerçekleşen reformlar, 2. Mahmud'un uyguladığı merkezileşme politikasına dayanan reform uygulamalarının devamı olmakla birlikte temelde dört amacı içermektedir. Bunlar; Osmanlı imparatorluğu içinde yer alan tüm tebaanın hayat ve mülkiyet gibi temel haklarının yasalar dâhilinde güvence altına alınması, zorunlu askerlik sistemi düzenlemesinin getirilmesi, mali alanda yeni bir vergilendirme sisteminin düzenlenmesi ve imparatorluk içinde yaşayan tüm tebaanın yasalar önünde eşit kabul edilmesi (Zürcher, 2018, s. 70). Tanzimat döneminde devletin, tüm tebaanın eşitlik ilkesi ve kanunun üstünlüğü gözetilerek temel haklarının yasalar dâhilinde güvence altına alması, Osmanlı modernleşme süreci içinde Tanzimat döneminin anayasal gelişim sürecindeki önemini ortaya koymaktadır (Ortaylı, 2016, s. 141).

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile tüm vatandaşların gelirleri ile orantılı bir biçimde vergi verebilmesini sağlamak amacıyla düzenlenmeler yapılmış ve askerlik yükümlülüğü din farkı gözetmeksizin tüm vatandaşlara getirilmiştir (İnalcık ve Seyitdanlıoğlu, 2006, s. 259). Tanzimat Fermanı, İmparatorluk içinde yaşayan tüm yönetilen kesimin can güvenliğini ve dini inancını güvence altına alırken aynı zamanda kimsenin yargılanmadan cezalandırılmayacağını ve mülk haklarının elinden alınamayacağı dair hükümleri içermektedir. Ancak bu güvenceyi hükümdarın inisiyatifine göre değil, çıkarılan kanun ve düzenlemelere göre verilmesi, hukuk devleti olma yolunda ilk önemli aşamayı ifade etmektedir (Ortaylı, 2016, s. 115-116). Tanzimat Fermanı'nın bu özelliği, Tanzimat sonrası ortaya çıkan anayasal monarşi istekleri ve demokratik gelişme sürecinin başlangıcını oluşturması bakımından önemlidir.

Tanzimat Fermanı yarı anayasal bir özellik barındırırken, kurulan danışma meclisleri ile Osmanlı devletinde yarı anayasal bir danışma meclisi oluşturularak modern hukuk anlayışına geçilmesi amaçlanmıştır (İnalcık ve Seyitdanlıoğlu, 2006, s. 259). Tanzimat döneminde hukuksal alanda gerçekleşen reformlarla, devletin idari yapısı modern Batılı hukuk esaslarına göre yeniden düzenlenmiştir. Bu doğrultuda; Avrupa kaynaklı hukuk sistemi esas alınarak modern mahkemeler kurulmuştur (Ülken, 2019, s. 31). Tanzimat döneminde idari alanda geleneksel şeri hukuktan ayrılarak, Ceza kanununun ilanı ile mezhep, din ve sınıf farkı gözetmeksizin bütün Osmanlıları kapsamı, Osmanlı'nın modern hukuk anlayışını benimsemesi bakımından önemli bir gelişme olarak görülebilir (Ortaylı, 2016, s. 208). Ayrıca geleneksel şeriat hukuku ve Avrupa medeni hukuk kuralları dâhilinde oluşturulan mecelle, Osmanlı'da modern bir hukuk düzeni oluşturma çabası bakımından modernleşme sürecinde önemli bir gelişmeyi ifade eder (Berkes, 2020, s. 221).

Tanzimat döneminde merkezi yönetimin içinde yer alan çeşitli düzeylerdeki meclislerin yanı sıra yerel yönetimleri de kapsayacak aşamalı meclis hiyerarşisi kurulmuştur. Kurulan bu meclislerde yer alan üyelerin seçimler gerçekleştirilerek belirlenmesi, Osmanlı siyasal yapısında parlamenter sisteme giden önemli bir aşamayı ifade eder (İnalcık ve Seyitdanlıoğlu, 2006, s. 264).

Tanzimat döneminde idari ve hukuki alanlarda gerçekleştirilen reformların yanında, mali ve eğitim alanlarında da reformlar gerçekleştirilmiştir. Avrupa'nın bilim ve tekniğinin gerisinde kalan Osmanlı için reformlar, devletin iktisadi ve kültürel gelişmesini sağlayarak modern devletin gerekliliklerine uygun olan bir eğitim ve mali düzenlemeler gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Ahmad, 2019a, s. 39). Bu doğrultuda en önemli reform hareketleri eğitim alanında gerçekleşmiştir. Bu dönem Rüştüye Bakanlığı kurulmuş ve askeri rüştiyeler açılmıştır. Ayrıca kurulan Meclis-i Daim-i Maarif Umumiye ile öğretim kurumlarının devlet otoritesi altına alınması amaçlanmıştır. Ancak bir yandan medreselerin varlığı bir yandan ise Batı tarzı eğitim veren okulların açılması Cumhuriyet dönemine kadar sürecek olan eğitimde düalist bir yapıya sebep olmuştur (Tazegül, 2005, s. 77).

Tanzimat döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen reformlar, devletin modern bilim ve tekniği kullanabilen bürokrasi ve ordu içinde yetkin kadroların oluşturulması en önemli konulardan biri

olmuştur (Zürcher, 2018, s. 82). Bu doğrultuda Ziraat Mektebi ve Baytar Mektebi gibi meslek okulları açılmış, eğitim düzenlenmesi reformu doğrultusunda modern eğitim sistemi esaslarına dayalı, ilk derece Sıbyan ve Rüştüye okulları ve ikinci derecede yer alan idadi ve sultani adındaki yüksekokullar kurulmuştur. Ayrıca Tanzimat döneminde kurulan Mektebi Sultani ve Mülkiye gibi okullar Osmanlı aydın sınıfını meydana getirmesi bakımından önemlidir (Ortaylı, 2016, s. 214-216).

Tanzimat döneminde gerçekleşen iktisadi reformlar Tanzimat'ın temelini meydana getirirken aynı zamanda idari alanda uygulanan reformların mali merkezîyetçilik düzenlemelerini gerçekleştirmek amacıyla bir araç olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda; vergilendirme düzeninin denetiminin merkezde toplanılmasını sağlayarak maliye idaresinin düzenlenmesi ve gelirlerin doğrudan merkezi devlet hazinesinde toplanarak, giderlerin de aynı yerden ödenmesi düzenlenmesi ile modern maliye idaresinin kurulması amaçlanmıştır (İnalçık ve Seyitdanlıoğlu, 2006, s. 113). İktisadi alanda gerçekleşen adil vergilendirme sisteminin getirilmesi ve özel mülkiyet kavramının yasalar ile güvence altına alınarak benimsenmesi, Osmanlı modernleşmesinin iktisadi alandaki en önemli dönüm noktalarından birini oluşturmuştur (Zürcher, 2018, s. 79).

Tanzimat reformları gerçekleştirdiği yapısal değişikliklerle Osmanlı idari ve toplumsal düzeninde önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir (Mardin, 2018, s. 30). Ancak Tanzimat dönemi reformlarına sadece hukuki, idari ve mali alanlarla sınırlandırmak, Tanzimat'a bütünsel bir bakış açısıyla bakabilmeyi zorlaştırır. Tanzimat, yeni bir okur kitlesinin oluşması ve burjuva özelliği taşıyan aydın bir sınıfın ortaya çıkmasını sağlaması bakımından sınırlı olmakla birlikte kültürel bir devrim özelliği barındırmaktadır. Tanzimat bu yönüyle Cumhuriyet döneminde gerçekleşecek olan harf ve dil devrimleri ile en önemli aşamaya gelen kültür devriminin başlangıç noktasını ifade eder (Findley, 2019, s. 117). Tanzimat ile Osmanlı devletinin Avrupa ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin artması sonucunda Osmanlı devlet ve toplumsal yapısında önemli bir değişim meydana gelmiştir (Karpat, 2020, s. 54). Tanzimat döneminde devlet tarafından çıkarılan Takvim-i Vakayı ve Şinasi tarafından çıkarılan Tasvir-i Efkar gazeteleri, bizzat devlet tarafından başlatılan reform hareketlerinin, aydınlar tarafından benimsenmesi sonucu aşamalı bir biçimde topluma yansıma sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir (Ülken, 2019, s. 34-35).

Öte yandan, Tanzimat dönemi Osmanlı idari yapısının modernleştirilmesinde ve ulusal ayrılıkçı hareketlere karşı devleti bir arada tutabilmek adına merkezileştirme politikasında önemli ilerlemelerin sağlandığı bir dönemi ifade eder (Ortaylı, 2016, s. 137). Bu noktada Tanzimat reformları, savunma amaçlı reform hareketleri temelinde şekillenmiştir. Bu süreçte idari ve eğitim alanlarında gerçekleşen reformlar ile yeni bir elit sınıf ortaya çıkmış ve Osmanlı modernleşmesinde siyasi, idari, toplumsal dönüşümlere sebep olması bakımından Tanzimat sonrası dönemi etkilemiştir (Findley, 2019, s. 88). Tanzimat, Avrupa'nın bilim ve teknikteki üstünlüğünü kabul eden ve Avrupa'yı model alan reform hareketleri ile bürokratik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. İdari düzenlemelerde, askeri ve eğitim alanlarında Avrupa örnek alınarak gerçekleştirilen reform hareketleri Osmanlı imparatorluğu içinde

her alanda görülebilen düalist bir yapıya yol açmıştır (Karpat, 2020, s. 49). Tanzimat döneminde gerçekleşen reformlar modern Türkiye'nin ortaya çıkmasında siyasal ve toplumsal devrimleri meydana getirecek yetkinliğe sahip yönetici elitin oluşmasını sağlaması açısından Osmanlı modernleşmesinde önemli bir süreç olarak öne çıkar (Lewis, 2020, s. 177). Bu yönüyle Tanzimat dönemi modern Türkiye'nin ortaya çıkmasında kritik bir aşamayı ifade eder.

BİRİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ MODERNLEŞME HAREKETLERİ

Osmanlı modernleşme süreci Birinci Meşrutiyet dönemine kadar padişah ve devlet adamlarının sınırlı reform düzenlemeleri üzerinden gelişmiş, modernleşme çabaları da Meşrutiyet dönemine kadar kapsam ve etki açısından sınırlı kalmıştır. Osmanlı modernleşmesinde Meşrutiyet dönemleri önceki dönemlerden farklı olarak siyasal, kültürel ve toplumsal değişimlere yol açacak bir aydın sınıfı oluşmuştur (Yamaner, 1999, s. 136). Tanzimat döneminde zayıflayan merkezi otoritenin güçlenmesi amacıyla eğitim alanında gerçekleşen reformlar çerçevesinde açılan Batı tarzı okullarda yetişen aydın sınıfın, Batı uygarlığının üstünlüğünü parlamentolu anayasal yönetime bağlamaları sonucu Osmanlı'nın ilk muhalif grubu ortaya çıkmıştır (Tazegül, 2005, s. 82). Osmanlı devletinde meşruti yönetime geçilmesinde önemli bir rol oynayan bu aydın sınıf, ilk modern muhalefet hareketi olarak ortaya çıkan Yeni Osmanlılardır. Yeni Osmanlılar, Avrupa'da eğitim alan ve Avrupa'daki anayasal gelişmelerden etkilenmekle birlikte Tanzimat döneminde gerçekleşen eğitim reformlarının sonucunda ortaya çıkmıştır (Ahmad, 2019b, s. 39). Tanzimat döneminin ardından Osmanlı devleti ekonomik ve siyasal alanlarda zayıflaması sonucu devlet yönetiminin yeniden düzenlenmesi ve ayrılıkçı ulusal hareketleri önlemek için devlet ile halk arasındaki ilişkileri yeniden düzenleyecek bir anayasa oluşturulması amacıyla meşruti rejim taraftarı olan Yeni Osmanlılar, Kanuni Esasiyi uygulamayı kabul ederek, Meşrutiyet rejimini ilan eden 2. Abdülhamid'i tahta geçirmiştir. (Kona, 2005, s. 95). Meşrutiyetin ilanı Osmanlı'da siyasal dönüşümler meydana getiren yeni bir dönemi başlatmıştır.

Osmanlı devletindeki ilk yazılı anayasa olma özelliği taşıyan Kanuni Esasi anayasası ve anayasal monarşi yönetiminin ilk dönemi olan Birinci Meşrutiyet dönemi, siyasal modernleşme süreci içinde önemli dönüm noktalarıdır (Tunaya, 2003, s. 3). Kanuni Esasi eşitlik ilkesini içermesi bakımından imparatorluk içindeki milletler arasında ortak bir Osmanlı vatani bilinci geliştirme amacı içermektedir (İnalçık, 2020, s. 78). Ancak hazırlanan anayasa Osmanlı toplumunun içinden çıkan siyasi, hukuki ve ekonomik istekleri ifade etmekten ziyade padişahın üstün otorite olarak kabul edildiği ve yetkilerini parlamentoda paylaştığı bir sistemi ifade eder (Tazegül, 2005, s. 83). İslam devleti olan Osmanlı'da Meşrutiyetin ilanıyla yürürlüğe giren Kanuni Esasi anayasası laik devletin temellerini meydana getiren bir belge olarak nitelendirilebilir. Bu noktada gerçekleştirilmesi hedeflenen reformlara; yarı İslamcı yarı Batıcı bir biçimde yaklaşılması, Osmanlı modernleşme sürecinde reform hareketlerinde başta eğitim alanında olmak üzere hemen hemen her alanda düalist bir yaklaşımla ele alınmasına sebep olmuştur (Ortaylı, 2016, s. 210-211).

Meclisi Mebusan üyelerinin padişaha karşı sorumluluk taşıması ve üyelerinin padişah tarafından seçilmesi, halkı temsil etme gücü olmayan ve feshi padişaha bağlı olan Kanuni Esasi'nin gerçek anlamda demokratik bir anayasal yönetimi ifade ettiği söylenemez. Ancak anayasal parlamenter yönetim sistemi kısa bir süre yürürlükte kalmasına rağmen gerçek anlamda meşruti yönetime giden yolu açmıştır (Kona, 2005, s. 96). Birinci Meşrutiyet döneminde anayasal meşruti yönetimi Abdülhamit'in parlamentoyu feshetmesiyle fiilen son bulmuştur. Bu durum sonucunda Osmanlı'da parlamenter meşruti yönetim sona ererek, istibdat devri başlamıştır. (Tunaya, 2003, s. 15). Birinci Meşrutiyet döneminde hukuki alandaki reformlar, Tanzimat döneminde başlatılan sürecin tamamlanması olarak nitelendirilebilir. Bu doğrultuda hukuk prosedürleri ve mahkemelerin düzenlenmesiyle, din dışı mahkemelerin kontrolü, kurulan Adalet Nezaretine bırakılmıştır. Adalet Nezareti ile ticaret, sivil ve ceza davalarında din dışı mahkeme sisteminin getirilmesi ile hukuk alanında önemli gelişmeler elde edilmiştir (Lewis, 2020, s. 249-250).

Kanuni Esasinin ilanı ile Osmanlı devletinde toplumun tümüne göre düzenlenen hukuksal reformlar; kültürel hayatı, eğitimi ve yazı dilini etkilemesi bakımından siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda yenilikleri meydana getirmiştir (Ortaylı, 2016, s. 182). Birinci Meşrutiyet dönemi, basına karşı uygulanan yoğun sansür uygulamalarıyla da öne çıkmaktadır. Devletin resmi gazetesi olan Takvimi Vekayi gazetesi sansüre maruz kalmış ve 1890'da kapatılarak 1908'e kadar yayın yapamamıştır (Findley, 2019, s. 160). Öte yandan gazetelerin, kitap ve dergilerin tirajı önemli oranda artmıştır. Yayınlarda siyasal ve toplumsal olayların tartışılması yasaklanırken, bilim, tarih, coğrafya ve edebiyat gibi alanlardaki yayınlar halkın Osmanlı dışındaki dünya hakkında fikir edinebilmesini sağlamıştır (Zürcher, 2018, s. 102). Birinci Meşrutiyet döneminde uygulanan sansüre rağmen, farklı alanlarda yayınlanan yayımlar ve Osmanlı toplumunda artan okuyucu kitlesi Türkiye'nin modernleşme sürecine önemli bir katkıda bulunmuştur (Findley, 2019, s. 256).

Birinci Meşrutiyet döneminde Osmanlı devleti ekonomik bunalımdan etkilenirken, borçlarını ödenemeyecek hale gelmesi mali alanda sorunlara sebep olmuştur. Mali sorunları çözebilmek için Düyunu Umumiye (Genel Borçlar İdaresi) kurulmuştur (Zürcher, 2018, s. 109). Bunun yanında ekonomi alanında öne çıkan gelişmelerden biri bankacılık girişimi olan Ziraat Bankasının kurulmasıdır. Çiftçilere düşük oranda faizli kredi sağlamak amacıyla kurulan Ziraat bankası yerli tasarruflardan sermaye birikimi sağlamak açısından devletin önemli bir girişimini meydana getirmiştir (Findley, 2019, s. 166). Bu dönem mali alanda gerçekleştirilen reform uygulamaları Osmanlı ekonomisinin gelişmesini sağlayarak Avrupalı devletlerin ekonomi üzerindeki etkisini sınırlandırmayı ve maliye denetimini merkezileştirilmesi amaçlanmıştır (Karpas, 2020, s. 79). Bu dönem tekstil üretimi artmış, iplik, kumaş, makine gibi birçok ithal ürünün kullanılması ile yeni yerli iş kolları ortaya çıkmıştır. Yerli üretim girişimlerinin artması ekonomik değişim ve sosyal değişim arasındaki önemli bağlantı göz önüne alındığında bu iki temel değişim alanının birbiriyle etkileşim içinde olması Osmanlı ve Türkiye'nin modernlik anlayışlarını etkileyip, şekillendirdiği söylenebilir (Findley, 2019, s. 174).

Tanzimat reformlarının ana eksenini oluşturan idari merkezileşme, Birinci Meşrutiyet döneminde haberleşme ve iletişim alanında gerçekleştirilen yenilikler ile sağlanabilmektedir. Bu doğrultuda ilk telgraf hatları ve ilk demiryolları inşa ettirilmiştir (Quataert, 2020, s. 107). Telgraf ağının kurulmasıyla merkezi hükümet ile taşra arasındaki haberleşme ve denetleme olanağı sağlanırken, demiryollarının inşası ile taşımacılıkta önemli bir devrime yol açmıştır (Zürcher, 2018, s. 101)

Birinci Meşrutiyet döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen reformlarla, Meşrutiyet öncesi miras alınan; harbiye, mülkiye, askeri ve sivil tıp okulları, mühendishane ve bahriye gibi okullar genişletilmiş ve bu okullara ek olarak; hukuk, maliye, tıp, veterinerlik, mühendislik, polis, gümrük ve güzel sanatlar gibi alanlarda yeni mesleki yüksekokullar kurulmuştur (Lewis, 2020, s. 246). Birinci Meşrutiyet döneminde askeri, tıbbiye ve mülkiye gibi dönemin modern okullarında eğitim gören kesim, Osmanlı devleti içinde pozitif bilim doğrultusunda yetişen aydın sınıfın ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Modern okullarda eğitim gören bu aydın sınıf, reform hareketlerindeki eksikliklere ve merkezi yönetimin otoriter gücüne tepki göstererek, devleti kurtarma esasına dayanan bir modernleşme modelini savunmuştur (Kona, 2005, s. 101). Eğitim alanında gerçekleşen reformlar sonucunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş kadrosunda yer alan birçok kişi Birinci Meşrutiyet döneminde açılan okullarda yetişmiştir.

Osmanlı devleti Birinci Meşrutiyetten istibdat yönetimine geçen dönemde; eğitim, askerlik, yönetim ve bayındırlık alanlarında önemli gelişmeler yaşanırken yanı sıra Osmanlı toplumu bu süreçte reformların getirdiği yeniliklerle önemli bir dönüşüm geçirmiştir (Findley, 2019, s. 190). Birinci Meşrutiyet döneminde parlamenter anayasal rejime dayanan yönetim sisteminin etkisiyle Osmanlı siyasal yapısına özgürlük, eşitlik gibi kavramların girmesi ve parlamenter demokrasi anlayışı gibi yenilikleri beraberinde getirmiştir (Tazegül, 2005, s. 82). Osmanlı içinde yaşanan zihniyet değişimi ile çeşitli fikir hareketleri ortaya çıkmış ve gelişen bu fikir hareketlerinin Cumhuriyet döneminde önemli yansımaları olmuştur. Meşrutiyet ile on dokuzuncu yüzyıldan beri devam eden Osmanlı'nın reform döneminin yerini inkılap dönemine devrettiği söylenebilir. Bu açıdan Meşrutiyet dönemi geleceğin inkılaplarının hazırlayan süreci başlatmıştır (Ortaylı, 2016, s. 303).

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ MODERNLEŞME HAREKETLERİ

İkinci Meşrutiyet dönemi genellikle Jön Türkler dönemi olarak adlandırılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti etrafında birleşen Jön Türk hareketi, 2. Abdülhamid döneminde yetişen dönemin modern okullarında eğitim gören Osmanlı aydın sınıfı tarafından kurulmuştur (Tunaya, 2003, s. 130-131). Mülkiye, harbiye ve tıbbiye gibi dönemin modern okullarında yetişen Jön Türkler, vatanı kurtarma temelinde şekillenen bir modernleşme modeli ortaya koymuşlardır. Jön Türkler Osmanlı'nın modernleşme politikasındaki yetersizliklere ve merkezi yönetimin otoriter gücüne karşı bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmıştır (Kona, 2005, s. 101-103). Jön Türkler, Abdülhamid yönetiminin sona ermesinde önemli bir rol oynarken, anayasal parlamenter yönetim sistemini yeniden ilan etmek amacıyla Osmanlı'nın örgütlü ilk muhalefeti İttihat ve Terakki Cemiyetini kurmuşlardır (Zürcher,

2018, s. 111). Jön Türkler, Osmanlı'nın geleneksel siyasal düzeninde özgün bir siyasal kimlik olarak ortaya çıkmıştır (Ortaylı, 2016, s. 300). İttihat ve Terakki başlangıçta parlamento dışında askerlerin, sivil bürokratların ve aydınların ilgisiyle kısa sürede gelişen gayri resmi bir oluşum olarak kurulmuştur. Ancak 1908 Jön Türk devriminin ardından anayasal parlamenter rejimin yeniden ilanı ile kurulan hükümette parti grubu olarak etkin bir yer almıştır (Tazegül, 2005, s. 84).

1908 Jön Türk devrimi ile Osmanlı İmparatorluğunda önemli dönüşümler meydana gelmiştir. Jön Türk devrimi sonrasında Osmanlı imparatorluğu anayasal bir saltanat yönetimine dönüşmekle birlikte parlamenter meşruti rejimin tekrar ilan edilmesiyle bu dönem, Cumhuriyet döneminde kurulacak parlamenter sisteminin temelini oluşturması bakımından önemlidir (Findley, 2019, s. 200). Jön Türk devrimi, Abdülhamid rejiminin istibdat yönetimine karşı askıya alınmış parlamenter meşruti yönetim düzenini geri getirmeyi amaçlayan bir harekettir (Georgeon, 2020, s. 24). Jön Türk devrimi modern Türkiye tarihinin başlangıç noktasını oluşturmasının yanı sıra demokrasiye dayalı parlamenter Cumhuriyet rejimine giden süreci etkilemesi bakımından, Türk siyasal hayatında ortaya çıkacak önemli dönüşümlere geçiş sürecini ifade eder (Tazegül, 2005, s. 85).

Jön Türk hareketinin temelinde, Tanzimat dönemi devlet adamları ve Birinci Meşrutiyet döneminde öne çıkan Yeni Osmanlılar gibi devletin nasıl kurtarılacağına ilişkin soruya çözüm getirebilme çabası bulunur. Bu sorunun çözümüne yönelik Osmanlı'da devleti kurtarma ekseninde şekillenen reform hareketleri modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışında önemli ve etkin bir yere sahip olmuştur (Lewis, 2020, s. 288). Osmanlı modernleşme sürecinde Jön Türklerin, Tanzimat devlet adamları ve Yeni Osmanlılardan farklı olarak modernleşme hareketine ilk kez devlet ve toplumu karşılıklı birlikte ele alarak, köklü bir değişimi amaçlayan, siyasal, kültürel ve sosyal araçları kullanarak modern devletin gerekliliklerine uygun modern bir devlet yönetim sisteminin oluşturmayı amaçlamışlardır (Karpata, 2020, s. 99). Bu noktada Osmanlı modernleşme süreci içinde İkinci Meşrutiyet dönemi, modernleşme hareketinin hız kazandığı bir dönem olarak öne çıkar (Lewis, 2020, s. 310).

Osmanlı modernleşme süreci içinde İkinci Meşrutiyet dönemi idari ve sosyal alanlarda gerçekleştirilen reformlarla Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa sürecini etkilemesi bakımından önemlidir. Bu dönemde; bireysel konularda geleneksel Osmanlı idari yapısında yer alan dini kanun ve kurumları esas alan idari yapı terk edilerek, dini mahkemeler yerini Adliye Bakanlığına, vakıfların denetimi Evkaf Bakanlığına ve eğitim kurumlarının idaresi ise Maarif Bakanlığına devredilmiştir (Findley, 2019, s. 235).

İkinci Meşrutiyet döneminde gerek bireysel gerek aile meselelerinde esas kurum olan şeriata dayalı dini mahkemelerin Adliye Bakanlığına devredilmesi Osmanlı geleneksel idari yapısında yaşanan dönüşümü kavramak açısından önemlidir. Bu durum modern ve laik bir devlet düzenine geçişte önemli bir aşamayı ifade ederken aynı zamanda Cumhuriyet dönemi laik uygulamaların temelini oluşturduğu söylenebilir (Lewis, 2020, s. 311).

İkinci Meşrutiyet döneminde Osmanlı ekonomisi; sermaye birikiminin olmadığı, sanayileşmemiş, geleneksel iktisat politikalarıyla yürütülen, dış borçlanmalar ve kapitülasyonların sebep olduğu mali bunalım içerisindeydi. Tüm bunları çözebilmek için milli iktisat politikası benimsenmiştir. Milli iktisat politikasıyla; kapitülasyonların kaldırılması ve milli sermaye oluşturmanın önceliği gibi mali düzenlemeleri içeren reformlar gerçekleştirilmiştir (Tunaya, 2003, s. 139-140). Milli iktisat politikası esas itibarıyla mali bağımsızlığı gerçekleştirmek amacıyla Osmanlı ekonomisini yabancıların denetiminden çıkartarak milli bir iktisat sistemi oluşturmayı hedeflemiştir. Bu amaçla Osmanlı devleti, İkinci Meşrutiyet döneminde dış ticareti geliştirme politikası ile yabancı yatırımı desteklerken vergi denetimi ve maliye düzenlemelerinde iyileştirmeler gerçekleştirmiştir. (Zürcher, 2018, s. 153). Tanzimat döneminden İkinci Meşrutiyet dönemine Osmanlı'da öne çıkan bir sosyal değişim söz konusudur. Ancak İkinci Meşrutiyet döneminde benimsenen milli iktisat politikası Osmanlı toplumsal yapısındaki sosyal dönüşümün hızını arttırmıştır (Karpat, 2020, s. 102). İkinci Meşrutiyet döneminde mali alanda yabancı yatırımlar artarken serbest girişim desteklenmiştir. Bu dönem mali alandaki bu gelişmelerin yanı sıra işçi örgütlenmeleri de ortaya çıkmıştır (Findley, 2019, s. 195).

İkinci Meşrutiyet döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen reformlarla, eğitim imkânları kız öğrencileri de kapsayarak toplumsal eşitlik temelinde yaygınlaştırılmıştır. Bu dönem ilk ve ortaöğretimde eğitim gören kız öğrencilerin üniversitede de eğitim alabilmelerinin önü açılmıştır. Osmanlı toplumunda kadınlar sadece öğretmen ve hemşire gibi meslekleri yapabilirken bu gelişmelerle kadınların toplumsal hayatta doktor, hukukçu, memur gibi farklı meslek gruplarında yer almalarının önü açılmıştır (Lewis, 2020, s. 310). Bu dönem kız öğrenciler için temel eğitimin zorunlu hale getirilmesi ve kadınların üniversitede eğitim alabilmelerinin sağlanması, sosyal ve toplumsal yapıda kadın erkek eşitliği adına önemli gelişmeler olarak görülebilir (Findley, 2019, s. 235). Bu gelişmelerin Cumhuriyet döneminde kadınların toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda önemli rol oynamasını sağlayarak kadın erkek eşitliği açısından önemli dönüşümlere yol açacak reformların ilk adımını meydana getirdiği söylenebilir.

İkinci meşrutiyet dönemi siyasal modernleşme açısından ilk defa çoğulcu bir siyasal deneyimi başlatırken aynı zamanda dernek kurma hakkı ve toplanma özgürlüğü tanımlanmıştır. Türk siyasal tarihinde ilk kez deneyimlenen çoğulcu siyasal sistem başlatması ve çeşitli siyasal partiler, dernek ve gazetelerin kurulması, Cumhuriyet dönemi siyasal ve sosyal yapıyı etkilemesi bakımından önemlidir (Tunaya, 2003, s. 128). Osmanlı modernleşme sürecinde İkinci Meşrutiyet döneminin çoğulcu yapısı ile birbirinden farklı fikir akımlarının doğmasına sebep olması bakımından önemli bir aşamayı ifade eder. Bu dönem çıkarılan çeşitli dergi ve gazeteler aracılığıyla birbirinden farklı topluluk ve grupların savdukları fikir hareketleri gelişim göstermiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde gelişim gösteren bu fikir hareketleri Cumhuriyet'in inşasında temel düşünsel hareketlerin temelini oluşturmuştur (Tazegül, 2005, s. 85). İkinci Meşrutiyet, farklı alanlarda birçok gazete ve dergilerin yayınlanmaya başladığı bir dönem olmanın yanında bu dönem kadınların çıkardığı dergiler ve kurulan feminist

dernekler ile Osmanlı modernleşme süreci içinde kadınların kültürel ve sosyal alanda belirgin ve etkili bir şekilde yer aldığı bir dönemdir (Findley, 2019, s. 194).

İkinci Meşrutiyet dönemi toplumsal ve sosyal alanlarda kadınların üstlendikleri kamusal roller Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde kadınların yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında etkin bir şekilde yer almalarını beraberinde getirmiştir (Ahmad, 2019b, s. 76). İkinci Meşrutiyet dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış sürecinde önemli bir dönemi ifade ederken, Türk siyasal hayatını birçok yönden etkilemesi açısından çok yönlü niteliğe sahiptir. İkinci Meşrutiyet döneminde Abdülhamid yönetiminin sona ermesi, Osmanlı devletinin sonunu simgelemesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş temellerinin atıldığı süreci ifade etmesi bakımından Türk siyasal hayatında önemli bir yere sahiptir (Tunaya, 2003, s. 121). İkinci Meşrutiyet döneminde gerçekleşen reformlar tarihi, kültürel ve sosyal devamlılık içinde ele alındığında modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışında önemli bir etki ve dönüşümleri barındıran reformlar olarak değerlendirilebilir (Karpat, 2020, s. 102).

Jön Türkler, İkinci Meşrutiyet döneminde Osmanlı devletine Batı düşünce sisteminin taşıyıcısı olmuşlardır. Bu dönem öne sürdükleri siyasi ve idari alanlardaki fikirler Cumhuriyet döneminde gerçekleşen inkılapların temelini meydana getirmiştir (Tunaya, 2003, s. 107). İkinci Meşrutiyet döneminde vatan ve millet gibi kavramların benimsenmesiyle önemli dönüşümlere sebep olacak bir zihniyet değişimi yaşanmıştır. Bu zihniyet değişimi, Osmanlı'nın yıkılış sürecini etkilerken, Osmanlı yıkılışı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa sürecinde önemli bir etkendir (Ahmad, 2019b, s. 76).

CUMHURİYET DÖNEMİ ÇAĞDAŞLAŞMA HAREKETİ

Ulusal Kurtuluş Savaşının sonrasında Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve hilafetin kaldırılmasının ardından, Osmanlı devletinin saltanata dayanan yönetim sistemi kaldırılarak, halkın egemenliğine dayanan Cumhuriyet rejimi kurulmuştur. Osmanlı geleneksel düzeninden kalan devletin siyasal yapısı içinde bulunan geleneksel ve dini kurumlar, Cumhuriyet'in kuruluşuyla yerini çağdaşlaşma esas alınarak inşa edilen yeni çağdaş yapılara bırakmıştır (Kili, 2006, s. 123). Cumhuriyet döneminde gerçekleşen modernleşme hareketi, Atatürk'ün çağdaş ilkelerine dayalı temel inkılapları içeren ve ulusal birliğe dayanan modern Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmak amacıyla gerçekleştirilen bir çağdaşlaşma hareketidir (Karpat, 2020, s. 140).

Yeni kurulan Cumhuriyet rejimi ile yönetilen ve halkın egemenliğine dayanan Türkiye Cumhuriyeti'nin modern bir ulus devlete dönüşümü sürecinde Atatürk inkılapları esas alınarak, modern eğitim, hukuk ve sanayileşmiş modern bir ekonomi inşa etmek amaçlanmıştır (Ahmad, 2019a, s. 69). Cumhuriyetin ilanı sonrasında modern ulus inşa sürecinde çağdaşlaşma esas alınarak gerçekleştirilen Türk inkılap hareketi ile özellikle hukuk alanında düzenlemeler ve eğitim alanında çağdaş eğitim sistemini esas alan yenilikler gerçekleştirilmiştir (Tunaya, 2016, s. 123). Yeni kurulan Cumhuriyet rejiminde Atatürk'ün eğitim, hukuk, sosyal ve ekonomik alanlardaki inkılapları esas

alınarak gerçekleştirilen çağdaşlaşma hareketi modern Türkiye'nin inşası sürecinde yeni bir siyasi yapılanma meydana getirmiştir (Ülken, 2019, s. 515). Cumhuriyet'in inşası sürecinde radikal değişimler gerçekleştirilmesi, Atatürk devriminin ulusal bir çağdaşlaşma eylemi olmasının yanı sıra Atatürk döneminde gerçekleşen siyasal ve toplumsal alanlardaki yenilikler Türk siyasal sisteminde köklü bir değişim meydana gelmesine sebep olmuştur (Kili, 2006, s. 93). Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinin dayandığı esas kaynak Atatürk ilke ve inkılapları olurken esas amacı ulusal birliğe dayanan ve laiklik temelinde oluşturulan modern bir ulus devlet inşasıdır (Tazegül, 2005, s. 102). Buna yönelik olarak anayasa dâhilindeki laiklik ilkesi, dinin devletten ayrılması esasına bağlamında kabul edilmiştir (Ülken, 2019, s. 514).

Atatürk'ün devrim modeli devletin siyasal yapı ve kurumlarında çağdaş anlamda yeni bir sistem ve yönetim şeklini ortaya koyarken, laik bir toplum temelinde cumhuriyetçi, demokratik ve özgürlükçü bir siyasal düzen kurmayı amaçlamıştır (Kili, 2006, s. 118). Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası sürecinde modern bir devlet ve toplum yapısı oluşturabilmek amacıyla öncelikle inkılapçı laik kanunlaştırma hareketlerinin önünde engel oluşturan Osmanlı'dan kalan teokratik yapı ve kuruluşlar kaldırılmıştır (Tunaya, 2016, s. 110). Bu doğrultuda ulusal egemenliğe dayanan yönetim sisteminde gerçekleştirilen inkılapların laik niteliğine uygun olarak hilafet kaldırılmıştır (Kona, 2005, s. 133). Hilafetin kaldırılması çağdaşlaşma hareketinin önündeki engeli kaldırarak, siyasal egemenliğin tamamıyla ulusal birliğe devredilmesini sağlarken, saltanatın kaldırılması Atatürk devriminin, siyasal ve toplumsal etkileri olan ilk büyük adımıdır (Kili, 2005, s. 273-274).

Saltanatın ve hilafetin kaldırılması siyasal modernleşme açısından önemli bir devrim olurken, demokratikleşme sürecinin hızlanmasını sağlaması ve çağdaş devletin oluşum sürecinde siyasal yapıdaki ilk laikleşme aşaması olması açısından önemlidir (Tekin, 2008, s. 134). Saltanatın ve hilafetin kaldırılması, radikal değişimler olmakla birlikte Tanzimat döneminde hukuk ve eğitim sisteminin laikleştirilmesi, Cumhuriyet dönemindeki radikal yeniliklerin Tanzimat dönemi reform hareketlerinin bir uzantısı olarak da ortaya çıkmıştır (Zürcher, 2018, s. 206). Cumhuriyet döneminde siyasal modernleşme geleneksel Osmanlı yapısındaki dinsel otoritenin yerini ulusal birlik esasına dayalı laik bir yönetim şekline bırakırken, toplumsal modernleşme çağdaş toplumsal kurumlar esas alınarak uygulama yolu izlenmiştir (Kona, 2005, s. 127).

Osmanlı devletinin Cumhuriyet idaresine bıraktığı hukuk düzeni, dinsel kurallara dayalı hukuk anlayışını yansıtan şeriat yasalarını ve örfi hukuk düzenlemelerini içerir (Kili, 2005, s. 302). Ancak yeni kurulan Cumhuriyet rejimi ile yönetilen modern Türkiye'nin laik esaslara dayanan Cumhuriyet yönetimine uygun olarak şeriat ve örfi düzenlemeleri içeren Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılarak Diyanet İşleri Kurumu kurulmuştur (Akşin, 2009, s. 187). Halifeliğin kaldırılması, Şeriye vekaletinin kaldırılarak diyanet işleri müdürlüğüne dönüştürülmesi ve tevhidi tedrisat kanunu ile eğitimin birleştirilmesi yasası, Türk hukuk düzeninin modern esaslara göre yeniden düzenlemeye yönelik adımlardır (Ateş, 2010, s. 238).

Osmanlı devletinin şeriat hükümlerini içeren dine dayanan hukuk sistemi yerini, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Medeni Hukuk kapsamında hazırlanan Türk Medeni Kanunu almıştır. Medeni Kanun'un ilanı Cumhuriyet rejimi ile yönetilen Türkiye'de hukuk birliğini sağlarken, laik hukuk düzeninin yerleşmesini sağlamış ve kadın erkek eşitliği doğrultusunda uygulamaların gerçekleşmesini beraberinde getirmiştir (Tekin, 2008, s. 159-160). Cumhuriyet döneminde kadın erkek eşitliği ve kadın hakları konusunda önemli atılımlar gerçekleşmiştir. Bu dönem kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış ve kadınların siyasal alanda katılımı sağlanmıştır (Tazegül, 2005, s. 107).

Cumhuriyet döneminde eğitim alanındaki devrimler, Türk modernleşme hareketini önemli ölçüde şekillendirmiştir (Kili, 2006, s. 92). Cumhuriyetin ilanı ile laik eğitim sisteminin yerleşebilmesini sağlamak amacıyla medreseler kaldırılmış ve İstanbul Üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesi kurulmuştur (Zürcher, 2018, s. 221). Cumhuriyet'in kurulmasıyla gerçekleşen laik reformlar, Atatürk'ün laiklik ilkesi bağlamında ifade bulan ve dini kurum ve kuruluşları devlet denetimine alarak, Osmanlı imparatorluğu döneminden kalan idari ve eğitim alanlarındaki kurumsal ikilikleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır (Findley, 2019, s. 252). Osmanlı İmparatorluk döneminden kalan dini ve modern okulların varlığı eğitim sisteminde düalist bir yapıya yol açmıştır. Cumhuriyet döneminde ilan edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu ile tüm eğitim okulları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak eğitimdeki ikilik ortadan kaldırılmıştır (Karpat, 2020, s. 146).

Ayrıca bu dönem gerçekleşen üniversite reformu ile ziraat fakültesi, hukuk fakültesi, siyasal bilgiler fakültesi ve dil tarih fakültesi gibi çeşitli alanlarda fakülteler kurulmuştur (Tekin, 2008, s. 174-175). Cumhuriyet döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen eğitimin birleştirilmesi, okuryazar oranının artırılması ve gerçekleştirilen eğitim seferberliği ile Türk ulusal birliğini çağdaş uygarlık düzeyinde ileri taşıyacak kuşakların yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Ateş, 2010, s. 247).

Cumhuriyet döneminde kültür devriminin ilk önemli aşaması, Arap harflerinin yerine harf devrimi ile Türk harflerinin getirilmesidir. Harf devrimi, Cumhuriyetin çağdaş esaslarına yönelik bir devrim olmasının yanında modern ulus devletinin inşası sürecinde toplumsal ve kültürel açıdan önemli bir aşamayı ifade eder (Akşin, 2009, s. 201-202). Cumhuriyet döneminde kurulan Halkevleri ve Türk Devrim Tarihi Enstitüsü ile toplumun düşünsel gelişimi ve eğitim düzeyini arttırmak amaçlanmıştır (Kili, 2006, s. 157). Arap harflerinin kaldırılarak Latin harflerinin kabul edilmesi; dine dayalı Osmanlı devletinden, demokrasiye dayalı laik toplumun inşası sürecinde çağdaş Türk toplumu yaratma amacıyla gerçekleşen en önemli yeniliklerden biridir (Karpat, 2020, s. 153). Bu uygulamalarla amaçlanan esas gaye; Osmanlı'dan kalan dinsel kimlikten çıkarak, Cumhuriyetin getirdiği laik niteliklere dayanan ulusal Türk kimliğinin ve ulusal Türk bilincinin yerleşmesini sağlamaktır (Tazegül, 2005, s. 102).

Cumhuriyet döneminde Osmanlı geleneksel yönetim düzeninden, çağdaş esaslara dayalı ulusal bir devlet yönetim düzeni kurmak amacıyla milli birliği güçlendirmeye yönelik atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda; Atatürk tarafından Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu

kurulmuştur (Kili, 2006, s. 156). Türk Tarih Kurumunun kurulmasıyla amaçlanan Osmanlı İmparatorluk döneminden kalan geleneksel tarih anlayışının yerine milli tarih anlayışının benimsenmesini sağlamaktır. Türk Dil Kurumunun kuruluşu ise Arap harfleri kaldırılmasının ardından ilan edilen harf devrimi sonrasında Türkçe'nin bir bilim dili olması amaçlanmıştır (Tekin, 2008, s. 169-170).

Cumhuriyet döneminde ekonomik kalkınma atılımları iktisadi anlamda cumhuriyetçi, devletçi ve aynı zamanda serbest piyasa anlayışını içeren bir modernleşme projesi olarak ele alınarak ulusal ve toplumsal kalkınma amaçlanmıştır (Toker ve Tekin, 2002, s. 103). Bu amaçla iktisadi alanda yabancı etkisine karşı yerli bir sanayi altyapısı oluşturmak adına önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu dönem özel sektörü ve yabancı yatırımı desteklemekle birlikte, yabancılara ait işletmeleri devletleştirme politikası izlenmiştir (Akşin, 2009, s. 218). Cumhuriyet döneminde ekonomi alanında ilk olarak Osmanlı'dan kalan aşar vergisi kaldırılarak, tarım kooperatifleri kurulmuştur. Ayrıca bu dönem demiryolları, maden işletmeleri ve limanlar yabancı denetiminden çıkarılarak, sanayi üretimini destekleyen yasayı içeren İş Kanunu çıkarılmıştır (Kili, 2006, s. 163). Gerçekleştirilen milli iktisat düzenlemesi ile Türk sanayisini güçlendirmek amacıyla Teşviki Sanayi Kanunu ilan edilmiştir. Ayrıca bu dönemde devletin mali altyapısını geliştirmeye yönelik; Ziraat Bankası yeniden düzenlenmiş, Sanayi Bankası ve İş Bankası kurulmuştur (Zürcher, 2018, s. 231).

Cumhuriyet döneminde ekonomi alanında gerçekleştirilen en önemli atılımlardan biri uygulanan beş yıllık sanayi planıdır. Bu dönem uygulanan beş yıllık sanayi planı çağdaşlaşma modelinin, ekonomi alanında uygulanan ilk başarılı örneğidir (Kili, 2006, s. 164). Cumhuriyet döneminde ekonomi alanında gerçekleşen sanayileşme politikası sonucu dokuma, kâğıt, maden gibi sanayi alanlarına yapılan yatırımlarla ekonomide modernleşme adına önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir (Tazegül, 2005, s. 106). Cumhuriyet döneminde ekonomide gerçekleşen atılımlarla, Türkiye'de sanayinin temelini atıldığı söylenebilir.

Cumhuriyet dönemi Türk modernleşme hareketi, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hedefiyle çağdaşlaşma, kalkınma ve ulusal birliğe dayanan bir çağdaşlaşma modelini esas almıştır. Cumhuriyet döneminde siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda toplumu da içine alarak makro düzeyde gerçekleştirilen yenilikler bütünsel bir yaklaşımla gerçekleştirilen ilk Türk çağdaşlaşma hareketi olması bakımından önemli bir dönemi ifade eder (Kili, 2006, s. 92-94)

OSMANLI REFORM HAREKETİNDEN CUMHURİYET ÇAĞDAŞLAŞMA HAREKETİNE

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri sürecinden, Cumhuriyet dönemine kadar reform hareketleri esas olarak askeri, idari ve siyasi alanda gerçekleştiği söylenebilir. Tanzimat döneminde modernleşmeyi bir yöntem dâhilinde sunan yaklaşım, Cumhuriyet'in kurulmasıyla bütünsel anlamda ilk Türk modernleşme hareketini meydana getirmiştir (Toker ve Tekin, 2002, s. 82-83). Osmanlı geleneksel toplumundan modern topluma geçiş sürecinde ulusal devlet kurma, ulusallaşma süreci, ulusal bir

kültür temelinde toplumsal yapıyı inşa etme gibi aşamalar Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketini Cumhuriyet'in ulusçu, laik, cumhuriyetçi yapısı dâhilinde gerçekleştirmiştir (Kili, 2005, s. 308). Radikal bir değişimin sonucu olarak gerçekleşen Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketi, nitelik ve sonuçları bakımından Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerçekleşen reform hareketlerinden farklılık gösterir. Cumhuriyet döneminde siyasal modernleşme, geleneksel Osmanlı yapısındaki dinsel otoritenin yerini ulusal birlik esasına dayalı laik bir yönetim şeklini yansıtmasıyla, toplumsal modernleşme çağdaş toplumsal kurumlar esas alınarak uygulama politikası benimsenmiştir (Kona, 2005, s. 126-127). Osmanlı'da devletin bütünlüğünü korumak amacıyla başlayan reform hareketleri ile pozitif ilimleri içeren okulların açılması ve bu okullarda yetişen neslin Cumhuriyet'in kuruluş kadrolarını oluşturması Osmanlı Türk modernleşmesinin devamlılık düzleminde ele alınmasını gerektirir (İnalçık, 2020, s. 80). Osmanlı monarşisinin deneyimlediği anayasal monarşi süreci Cumhuriyet dönemine parlamento, siyasal parti ve basın gibi siyasal oluşumları miras bırakmıştır. Çok uluslu imparatorluk yönetiminden, ulusal birliğe dayanan Cumhuriyet yönetimine geçişte; eğitim sistemini, mali sistemini ve yönetim örgütlenmesini Osmanlı'dan miras almıştır. Cumhuriyet'in doktorları, hukukçuları ve tarihçileri Osmanlı son devrinin aydın kadrolarından çıkmıştır (Ortaylı, 2016, s. 37).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasal, toplumsal ve iktisadi alanlarda yeniden inşa edilen bir modernleşme çabası ve ulus devlet sürecine geçiş söz konusudur (Aydın, 2020, s. 93). Türkiye'nin modernleşme süreci, Osmanlı'da başlayan reform hareketlerinin devamlılığının yanında, Osmanlı kozmopolit yapısına karşı tanımlanmıştır. Bu noktada Osmanlı'nın kozmopolit yapısına uygun modernleşme arayışına rağmen Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketi, ulusal birlik temelinde milli değerler ve ulusal söylem üzerinde yükselmiştir (Göle, 2002, s. 62).

Cumhuriyet döneminde gerçekleşen çağdaşlaşma hareketleri, Osmanlı reform hareketleri ile kıyaslandığında Cumhuriyet döneminde devrimsel nitelikte önemli dönüşümlere sebep olan devlet ve toplum bir arada ele alınarak gerçekleşen çağdaşlaşma hareketi, Osmanlı döneminde gerçekleşen reform hareketleri gibi dış baskılar sonucu değil, radikal değişimleri amaçlayan, iç dinamiklerle gerçekleşen bütünsel bir çağdaşlaşma modeli ortaya koymuştur (Tekin, 2008, s. 132).

Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecini Osmanlı modernleşme sürecinden ayıran en önemli fark; modernleşme hareketinin devleti yıkılmaktan kurtaracak bir araç olarak kullanılmaktan çıkarak, çağdaşlaşma modeli esas alınarak ulus devlet bilinciyle şekillenen temel bir amaç haline gelmesidir (Tazegül, 2005, s. 99). Osmanlı'da devletin modernleşmesiyle sınırlandırılan sorunsal, Cumhuriyet döneminde yerini toplumsal modernleşme sorunsalına bırakmıştır. Bu açıdan Cumhuriyet dönemi modernleşmesi modern kurumların oluşturulmasının ardından, toplumun modernleştirilmesi sorunsalına odaklanılmıştır. Bu yönüyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e modernleşmede yaşanan en önemli değişim, modernleşmenin öznesinin değişimidir (Çetin, 2019, s. 24). Ancak modernleşmede

yaşanan değişimin algılanış biçimine baktığımızda, Cumhuriyet modernleşmesinin Osmanlı ile devamını oluşturan unsur olan toplumsal değişimin, toplum adına devlet eliyle gerçekleştirilmesidir (Coşar, 2019, s. 68).

Türk modernleşme süreci toplumsal düzeyde tarih, dil, kültür, hukuk, eğitim gibi unsurları modernleşme aracı olarak kullanılarak, modernleşmeyi toplum ve devleti bütünsellik dâhilinde ele almasıyla en önemli atılımı Cumhuriyet sürecinde göstermiştir (Çetin, 2019, s. 25). Cumhuriyet döneminde gerçekleşen Türk modernleşmesi, bütünsel bir çağdaşlaşma hareketini ifade eder. Bu noktada Batı bilim ve teknolojisini almak kadar kültür ve felsefi alt yapıyı da bünyeye taşımak amaçlanmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketi, bilim, teknik, felsefe ve kültürü bir arada ele alarak çağdaşlaşmaya bütünsel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır (Akşin, 2009, s. 223-224). Bu bütünsel bakış açısı modern Türkiye'nin kuruluşunda toplumsal, siyasal ve sosyal yapıyı etkilemesi bakımından önemlidir.

SONUÇ

Osmanlı'da askeri alanda merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik devlet tarafından başlatılan reform hareketleri, meşrutiyet dönemleri ile padişahın ve devlet adamlarının bireysel etkisinden çıkarak Osmanlı aydın sınıfı tarafından talep edilmiş ve Osmanlı devletinde idari, siyasal ve toplumsal dönüşümleri meydana getirmiştir. Makalede yer alan, Osmanlı reform hareketlerinin Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketine değişim ve bütünsel süreklilik dâhilindeki etkisi sorusuna yönelik olarak; çok uluslu Osmanlı imparatorluğundan ulusal birliğe dayanan modern Türkiye'nin ulus devlete dönüşümü belirli bir süreç dâhilinde gerçekleşerek siyasal, idari, ekonomik ve toplumsal alanlarda dönüşümleri meydana getirmiştir. İmparatorluk yönetiminden ulus devlete dönüşüm sürecinde iktidarın meşrutiyet kaynağının dinsel otoriteden çıkarak, halkın demokratik seçimlerinin belirleyici olmasıyla siyasal ve toplumsal alanda önemli dönüşümleri beraberinde getirirken, modern Türkiye'nin oluşumunda önemli bir aşamayı ifade eder. Dolayısıyla iki yüzyılı kapsayan Osmanlı modernleşme süreci içinde idari, siyasal, toplumsal, eğitim ve iktisadi alanlarda gerçekleşen reform hareketleri, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu etkilemiştir.

Osmanlı modernleşme süreci devletin yapısında meydana gelen değişimler kadar toplumsal yapıda da köklü değişimleri beraberinde getiren ve bütünsel bir süreklilik dâhilinde modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla devam eden bir süreci ifade eder. Çok uluslu imparatorluk rejiminden Cumhuriyet yönetimine geçişte bu değişim süreci, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda birbirini tamamlayan bütünsel bir çağdaşlaşma modeli ortaya koyarak, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası amaçlanmıştır. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte modernleşme süreci bir anlamda ulus devlet yaratma süreci olarak nitelendirilebilir. Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından ulusal birliğe dayanan modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, meşrutiyetini teokrasiden alan geleneksel Osmanlı düzeni son bularak, halkın

demokratik seçimlerinin bağlayıcılığı olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal ilkeleri belirleyici olmaya başlamıştır.

Makalede yer alan Tanzimat, Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde gerçekleşen reform hareketlerinin, modern Türkiye'nin ortaya çıkmasındaki etkilerinin Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketine giden süreçteki etkilerinin değerlendirilmesi sorusuna yönelik olarak; Tanzimat dönemi reformları, Osmanlı modernleşme sürecinde idari, siyasi ve toplumsal dönüşümlere sebep olmasının yanı sıra Tanzimat sonrası dönemi etkilemesi ve Osmanlı-Türk modernleşme sürecinin başlangıcı olması bakımından öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Tanzimat dönemi reformları, modern Türkiye'nin ortaya çıkmasında siyasi ve toplumsal dönüşümleri meydana getirecek yönetici eliten yetişmesini sağlaması bakımından modernleşme sürecinde önemli bir aşamayı ifade eder. Ancak Tanzimat dönemi reformlarının düalist yapısı Osmanlı modernleşmesinde yapısal bir özellik olarak ortaya çıkarken, Cumhuriyet dönemine kadar olan reform hareketlerinin istenilen düzeyde gerçekleşmemesine sebep olmuştur. Birinci Meşrutiyet dönemi reformlarının modern Türkiye'nin ortaya çıkmasındaki etkisine baktığımızda, anayasal monarşi yönetiminin ortaya çıkışı ile idari ve siyasi modernleşme sürecinde önemli bir aşamayı meydana getirmesi ve modern okullarda eğitim gören aydın bir sınıfın oluşması öne çıkar. Birinci Meşrutiyet döneminde açılan okullarda yetişen bu aydın sınıf, Cumhuriyet'in kuruluş kadrosunda yer alan birçok kişinin bulunması bakımından önemlidir. Bunun yanında Birinci Meşrutiyet döneminde gerçekleşen reformlar, siyasi, sosyal ve kültürel hayatı etkileyerek, Osmanlı toplum düzeninde yenilikler meydana getirmesi açısından modern Türkiye'nin ortaya çıkışında önemli bir süreci ifade eder. İkinci Meşrutiyet dönemi reformları ise Cumhuriyet rejimine giden süreci etkilemesi bakımından Osmanlı-Türk modernleşme sürecinde önemli dönüşümlere sebep olan bir geçiş sürecini ifade eder. İkinci Meşrutiyet dönemi reformları, köklü bir değişim temelinde siyasi, sosyal ve kültürel araçları kullanarak modern bir devlet yönetim sistemi oluşturmayı amaçlaması bakımından modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışında önemli bir yere sahiptir. İkinci Meşrutiyet dönemi reformları, modern Türkiye'nin kuruluşunda önemli bir aşamayı ifade ederken aynı zamanda Cumhuriyet dönemi laik uygulamaların temelini oluşturmuştur. Bunların yanı sıra İkinci Meşrutiyet döneminde gerçekleşen siyasi, idari, mali ve eğitim alanlarında gerçekleşen modernleşme çabaları, Cumhuriyet dönemindeki siyasi ve sosyal yapıyı etkilemesi ve Cumhuriyet'in kuruluş kadrolarını etkilemesi bakımından önemlidir.

Makalede yer alan, Osmanlı reform hareketlerinin Cumhuriyet çağdaşlaşma hareketinden ayıran farklar ve benzerliklerin ifade edilmesi sorusuna yönelik olarak; Osmanlı reform hareketleri bir yandan siyasi, idari ve ekonomik alanlarda zayıflayan devlet otoritesini güçlendirmenin bir aracı olarak ortaya çıkarken bir yandan da devleti yıkılış sürecinden kurtarma hedefiyle gerçekleşmiştir. Ancak devrimsel olarak nitelendirilebilecek radikal değişimleri esas alan Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketi devlet ve toplumu bir arada ele alarak modernleşme hareketine bütünsel bir bakış açısıyla, çağdaş esaslara dayalı modern bir devlet yapısı oluşturmayı amaçlamıştır.

Osmanlı reform hareketlerini, Cumhuriyet çağdaşlaşma hareketinden ayıran temel fark; Osmanlı'da yönetimin yapısını, siyasal, hukuksal işleyişi, toplumsal yapı ve düzenlemeleri, reformların nitelik ve kapsamını belirleyen esas öge devletin teokratik yönetim şeklidir. Bu durum Osmanlı modernleşme sürecinin bir yandan dine dayalı görünüm sergilerken bir yandan Batı'yı örnek model alınarak, gerçekleşen reformların düalist bir yapı oluşturarak istenilen düzeye gelememesine yol açmıştır. Ancak Cumhuriyet döneminde dinin devletten ayrılması esasına bağlı olarak, devletin yapısı, siyasi erki, hukuksal işleyişi, idari yapısı, toplumsal kuruluşların düzenlenmeleri ve eğitim sistemi gibi alanlarda bütünsel olarak gerçekleştirilen çağdaşlaşma hareketi, Cumhuriyet'in laik niteliğine bağlı olarak laik ve çağdaş esaslara bağlı olarak gerçekleştirilmiştir.

Saltanata dayalı geleneksel Osmanlı yönetim düzeninden laik esaslara dayalı ulusal bir Cumhuriyet yönetim şekline geçiş sürecinde Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı dönemindeki reform hareketlerinden farklı olarak devlet ve toplumu bir arada ele alan bütünsel bir çağdaşlaşma modeli izlenmiştir. Geleneksel devlet düzeninden modern devlet düzenine geçişte Osmanlı'da bürokrasinin, eğitimin, askeri yapının, mali düzenin ve siyasal kurumlarda gerçekleşen reform hareketleri ile Osmanlı'nın idari, siyasi, iktisadi ve toplumsal alanlarında önemli dönüşümler meydana gelirken bu değişimlerin Cumhuriyet dönemine giden süreçte önemli etkileri olmuştur.

Sonuç olarak makalede, Osmanlı modernleşme sürecinin modern Türkiye'nin kuruluşuna siyasal, toplumsal ve idari alanlardaki etkileri incelendiğinde; Osmanlı'da devleti kurtarma temelinde şekillenen reform hareketlerinin, Cumhuriyet döneminde radikal değişimleri esas alan bütünsel çağdaşlaşma modeli ile modern Türkiye Cumhuriyeti'ni ortaya çıkartan koşulları hazırlaması bakımından önemli bir süreci ifade ettiği söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun anayasal parlamenter monarşi sürecinde çeşitli siyasal partilerin, gazetelerin ve derneklerin kuruluşu ve basın gibi oluşumlar, Cumhuriyet döneminde siyasal ve sosyal yapıyı etkilemesi bakımından önemlidir. Cumhuriyet döneminde çağdaşlaşma modeline dayanan inkılap hareketleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan saltanata dayalı devlet düzeninden, ulusun egemenlik ve bağımsızlığına dayanan Cumhuriyet yönetim sistemine geçişte gerçekleştirilen köklü değişimleri ifade etmesi bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2013). *Why nations fail: the origins of power, prosperity and poverty*. Londra: Profile Books.
- Ahmad, F. (2019a). *Modern Türkiye'nin oluşumu* (17. baskı). (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2019b). *Bir kimlik peşinde Türkiye* (6. baskı). (Çev. S. C. Karadeli). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akşin, S. (2009). *Kısa Türkiye tarihi* (9. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ateş, T. (2010). *Türk devrim tarihi* (6. baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, H. (2020). Modern ulus devletin doğuşuyla Türkiye'nin ulus devlet oluşumuna giden yol ve Kurtuluş Savaşı'nın etkisi. U. Y. Asal (Ed.), *Türk modernleşmesinde devlet, toplum ve ekonomi* içinde (s. 81-102). Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Berkes, N. (2020). *Türkiye'de çağdaşlaşma* (31. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Canatan, K. (1995). *Bir değişim süreci olarak modernleşme*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Coşar, S. (2019). Türk modernleşmesi: aklileşme, patoloji, tıkanma. *Türk toplumu ve gelişme teorisi* içinde (s. 65-77). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Çetin, H. (2019). Gelenek ve değişim arasında kriz: Türk modernleşmesi. *Modernliğin gölgesinde gelenek* içinde (s. 11-41). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Duda, H. W. (1989). *19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Türkiye'de hilafetten cumhuriyete geçiş*. (Çev. A. Güzel). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Findley, C. V. (2019). *Modern Türkiye tarihi* (7. baskı). (Çev. G. Ayas). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Georgeon, F. (2020). *Osmanlı Türk modernleşmesi 1900-1930* (5. baskı). (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Göle, N. (2002). Batı dışı modernlik: kavram üzerine. T. Bora, & M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce modernleşme ve batıcılık* içinde (s. 56-68). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Göle, N. (2019). Batı dışı modernlik üzerine bir ilk desen. *Doğu ne? batı ne?* içinde (s. 63-72). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnalcık, H. (2020). İkinci binde Türkler. *Binyılın muhasebesi* içinde (s. 67-86). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnalcık, H., & Seyitdanlıoğlu, M. (2006). *Tanzimat değişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: Phoenix Yayınları.

- Kahraman, H. B., & Keyman, E. F. (2019). Kemalizm, oryantalizm ve modernite. *Doğu ne? batı ne?* içinde (s. 73-86). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E., & Sarıbay, A. Y. (2019). Tanzimat: modernleşme arayışı ve politik değişim. E. Kalaycıoğlu, & A. Y. Sarıbay (Ed.), *Türk siyasal hayatı Türkiye'de politik değişim ve modernleşme* içinde (s. 19-43). Bursa: Sentez Yayınları.
- Karpat, K. H. (2020). *Kısa Türkiye tarihi 1800-2012* (10. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kili, S. (2005). *Türk devrim tarihi* (9. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kili, S. (2006). *Atatürk devrimi bir çağdaşlaşma modeli* (10. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kona, G. (2005). *Batı'da aydınlanma doğuda batılılaşma*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Lewis, B. (2020). *Modern Türkiye'nin doğuşu* (11. baskı). (Çev. B. B. Turna). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Mardin, Ş. (2018). *Türk modernleşmesi* (26. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2016). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı* (44. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Quataert, D. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922* (11. baskı). (Çev. A. Berktaş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (1996). *Toplumsal değişme anlayışı*. (Çev. Ü. Oskay). Ankara: Gündođan Yayınları.
- Solmaz, B. (2011). Modernlik ve modernleşme kuramlarına yöneltilen eleştiriler. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32(32), 35-58.
- Tazegül, M. (2005). *Modernleşme sürecinde Türkiye*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Tekin, N. T. (2008). *Anahatlarıyla Türkiye Cumhuriyeti tarihi* (4. baskı). İstanbul: Çantay Yayınları.
- Toker, N., & Tekin, S. (2002). Batıcı siyasal düşüncenin karakteristikleri ve evreleri: kamusuz cumhuriyetten kamusuz demokrasiye. T. Bora, & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce modernleşme ve batıcılık* içinde (s. 82-106). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2003). *Türkiye'de siyasal gelişmeler (1876-1938) Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet dönemi* (2. baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2016). *Türkiye'nin siyasi hayatında batılılaşma hareketleri* (3. baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Urhan, V. (2019). Modernizm, postmodernizm ve personalizm. *Türk toplumu ve gelişme teorisi* içinde (s. 137-161). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2019). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi* (16. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yamaner, Ő. (1999). *Atatürk öncesi ve sonrası kültürel değişim*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Zürcher, E. J. (2018). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (4. baskı). (Çev. Y. Saner). İstanbul: İletişim Yayınları.